

Lasy jako miejsca realizacji indywidualnych potrzeb aktywności i wypoczynku ludności

Elżbieta Grzelak-Kostulska, Beata Hołowiecka

Abstrakt. Obserwacja podmiejskich stref rekreacyjnych wskazuje na ich stały rozwój. Dzieje się tak pod wpływem coraz silniej uświadamianej roli i potrzeby rekreacji w życiu człowieka, co zbiega się ze wzrostem możliwości wypoczynku poza miastem (upowszechnienie transportu indywidualnego, inwestycje w infrastrukturę służącą rekreacji itp.). Jak wynika z badań jednym z chętniej odwiedzanych miejsc są podmiejskie kompleksy leśne. Zasadniczym celem analizy jest diagnoza zachowań rekreacyjnych ludności w specyficznej przestrzeni strefy podmiejskiej Torunia, jaką jest Szkoła Leśna na Barbarce. W drodze badań ankietowych uzyskano wiedzę na temat specyfiki społeczno-demograficznej respondentów, miejsca lasów w ogólnej strukturze preferowanych obszarów rekreacyjnych, wskazano także z jakim natężeniem badani odwiedzają lasy. Analiza posłużyła ustaleniu deklarowanego celu pobytu – dało to podstawę przyporządkowania sposobu wypoczynku do kategorii rekreacji czynnej lub biernej oraz wskazania stopnia wykorzystania infrastruktury rekreacyjnej.

Słowa kluczowe: aktywność rekreacyjna, czas wolny, lasy, strefa podmiejska, Toruń

Abstract. Forests as places of satisfying an individual's need for activity and relaxation. The observation of suburban recreational areas shows that they are constantly developing. This results from the fact that people are becoming more and more aware of the role and need of recreation in human life, which coincides with the growing number of opportunities for out-of-town recreation (due to a larger number of private means of transport or investment in recreational infrastructure). Research shows that forest complexes are becoming increasingly popular places to visit. The primary purpose of the analysis is a diagnosis of individuals' recreational habits in the specific suburban area of Toruń, that is the Szkoła Leśna na Barbarce. Surveys were used to acquire knowledge about the respondents' social and demographic background and the role of forests in the general structure of preferred recreational areas as well as to determine the frequency of respondents' visits to forests. The analyse served to determine the declared destination (thus providing a basis for describing recreation as active or passive) and the degree of using recreational infrastructure.

Key words: recreation activity, leisure time, forests, suburban zone, Toruń.

Wstęp

Społeczna funkcja lasów, wymieniana obok funkcji ekologicznych i produkcyjnych, nabiera we współczesnym społeczeństwie coraz istotniejszej roli (Paschalis-Jakubowicz 2004, 2005). Dzieje się tak głównie za sprawą lepiej uświadamianej i powszechniej realizowanej potrzeby rekreacji w życiu człowieka. Las to także miejsce służące rozwojowi oświaty, nauki i przede wszystkim edukacji ekologicznej społeczeństwa.

Z perspektywy wielu obserwacji (por. Janeczko 2002; Gołos et al. 2004; Gołos et al. 2002; Zając, Gołos 2009, Gołos 2010, Meyer 2011, Grzelak-Kostulska, Hołowiecka 2012, Kurda 2013) wydaje się, że szczególnego znaczenia nabierają kompleksy leśne stanowiące strefy rekreacyjne dużych miast, położone w ich bliskim sąsiedztwie lub w granicach administracyjnych, jak wytypowana do analizy toruńska Barbarka. Odpowiedzią na rosnące oczekiwania względem rekreacyjnego i turystycznego przygotowania środowiska leśnego jest ich coraz lepsze zagospodarowanie, które sprawia, że skuteczniej mogą pełnić swoją funkcję społeczną. Atrakcyjna infrastruktura przyciąga coraz liczniejsze rzesze mieszkańców miasta eksplorujących las. Niewątpliwym wzrost zainteresowania wypoczynkiem w leśnych podmiejskich strefach rekreacyjnych jest nie tylko odpowiedzią na ich lepsze zagospodarowanie, ale także wskaźnikiem nowych tendencji w zakresie rekreacji. Można wręcz zaryzykować tezę o pozytywnej formie snobizmu towarzyszącej rosnącej popularności spotkań towarzyskich, czy wycieczek rowerowych do lasu. Zmieniająca się rola i znaczenie lasu w życiu człowieka sprawia, że pojawia się konieczność podejmowania kompleksowych badań leśnych. Jak słusznie stwierdza Gołos: „włączenie badań społecznych do badań leśnych, to nie tylko konieczność metodyczna, zwiększająca możliwości poznawcze analizowanych zjawisk, ale przede wszystkim wymiar praktyczny uzyskanych wyników tego rodzaju analiz dla podmiotów odpowiedzialnych za gospodarkę leśną” (Gołos 2010).

Te ogólne spostrzeżenia skłoniły do podjęcia szczegółowych badań na gruncie metodyki nauk społecznych, których celem była diagnoza zachowań rekreacyjnych ludności w specyficznej przestrzeni strefy podmiejskiej Torunia (kompleks leśny Barbarka). Wyniki badań ankietowych pozwoliły ustalić charakter społeczno-demograficzny grupy respondentów, dając odpowiedź na pytanie, kim są osoby odwiedzające analizowany obszar. Zadaniem badawczym było też określenie miejsca lasów w ogólnej strukturze preferowanych miejsc wypoczynku i wskazanie, z jakim natężeniem respondenci odwiedzają lasy. Analiza posłużyła ustaleniu deklarowanego celu pobytu – dało to podstawę przyporządkowania sposobu wypoczynku do kategorii rekreacji czynnej lub biernej i określenia stopnia wykorzystania infrastruktury rekreacyjnej.

Metodyka i charakterystyka obszaru badań

W celu przeanalizowania roli i znaczenia lasu w zaspokajaniu potrzeb rekreacyjno-wypoczynkowych mieszkańców miasta, jako poligon badawczy wytypowano toruńską Barbarkę (kompleks leśny położony w północno-wschodniej części Torunia). Zgodnie z przyjętą metodyką zebrano opinie respondentów posługując się techniką PAPI – *Paper and Pencil Interview*.

Formularz ankiety skonstruowano w klasyczny sposób, stosując w przeważającej większości pytania zamknięte z zastosowaniem skali dychotomicznej, nominalnej i zmodyfikowanej wersji skali Likerta. Ankietyzację prowadziło kilkunastu przeszkolonych ankieterów, realizujących zadanie od początku maja do końca czerwca 2010 r., z uwzględnieniem różnych pór dnia i różnych dni tygodnia. Badanie właściwe poprzedził pilotaż, który wskazał na konieczność przebudowania w dwóch przypadkach skali nominalnej. Stosując schemat doboru nielo-

sowego, zdecydowano się na dobór oparty na dostępności badanych. Należy zaznaczyć, że brak możliwości oszacowania liczebności populacji odwiedzających Barbarkę utrudnił określenie wielkości próby. Liczba przeprowadzonych wywiadów kwestionariuszowych była uzależniona od możliwości pozyskania respondentów. Łącznie wykonano około 700 ankiet, a po ich weryfikacji, z 668 ankiet zbudowano bazę danych w programie PASW Statistics, której zawartość poddano dalszej analizie statystycznej. Przebadana próba nie ma w sensie statystycznym reprezentatywnego charakteru, wydaje się jednak, że znaczna liczba zebranych opinii daje możliwość ostrożnego wnioskowania i uogólniania wyników.

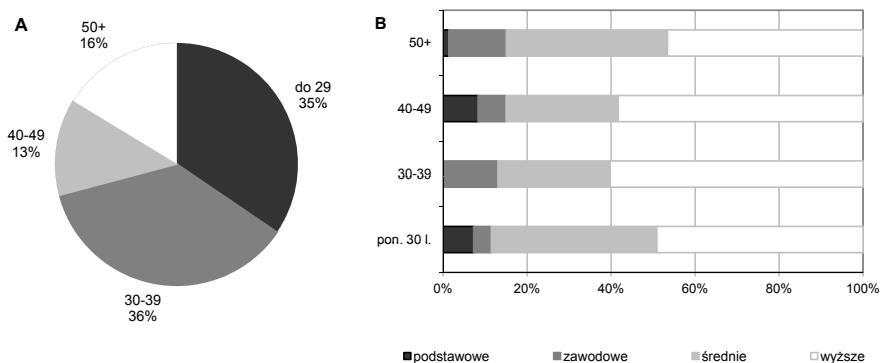
Wytypowana do badań Barbarka stanowi fragment lasu położonego od 1951 roku w granicach administracyjnych Torunia, jest jednak wyraźnie odizolowana od obszaru zabudowy miejskiej – leży w odległości ok. 3 km od najbliższych osiedli mieszkaniowych i ok. 13 km od centrum miasta. Ze względu na znaczne oddalenie zdecydowana większość odwiedzających to miejsce korzysta z różnych środków transportu, znacznie rzadziej przybywa tu pieszo. Miejsce to cechuje słaba dostępność komunikacją miejską. Prowadzi tu jedna linia autobusowa, a stale, bezpośrednio połączenie obsługiwane jest tylko w weekendy w miesiącach od maja do końca października. Zdecydowana większość mieszkańców Torunia ma zatem ograniczone możliwości bezpośredniego, a co za tym idzie łatwego i taniego dojazdu środkami komunikacji miejskiej. Z tego powodu duża grupa osób decydujących się na wypoczynek na Barbarce korzysta z własnego środka transportu. Często jest nim samochód osobowy lub rower. Walorem Barbarki jest sieć wyznaczonych tras rowerowych i otwarta w 2011 roku ścieżka rowerowa łącząca to miejsce z miastem. Opisana powyżej słaba dostępność komunikacją miejską wraz z lokalizacją parkingów wzdłuż leśnej drogi dojazdowej, zmuszająca docierających tu do spaceru, może być w pewnym sensie atutem miejsca rekreacji. Jest ono bowiem wolne od hałasu i zanieczyszczeń spalinami, a sieć leśnych ścieżek zachęca do wycieczek rowerowych lub pieszych.

Warto dodać, że obszar ten pełnił funkcję rekreacyjną już na przełomie XIX i XX w., a głównie w okresie międzywojennym XX w. Po II wojnie światowej rola ta została na długi czas zapomniana, bowiem miejsce to kojarzono przede wszystkim jako cmentarz ofiar terroru hitlerowskiego. Dopiero na początku stycznia 2004 roku na mocy umowy zawartej pomiędzy Toruńskim Stowarzyszeniem Ekologicznym „Tilia” a Prezydentem Miasta Torunia powołano do życia Szkołę Leśną na Barbarce. Od tego czasu teren Osady Leśnej ulega ciągłym przeobrażeniom. Obecnie stanowi kompleks składający się zarówno z budynków o funkcji handlowej, noclegowej, edukacyjnej i rekreacyjnej, a także rozbudowanego placu zabaw wraz z towarzyszącymi mu miejscami do siedzenia na świeżym powietrzu pełniącymi rolę kawiarni, a także polany górnej (miejsce organizacji pikników rodzinnych) i polany dolnej będącej placem do gier zespołowych i przedsięwzięć plenerowych. W kwietniu 2008 roku został zainstalowany park linowy. Ofertę turystyczno-rekreacyjną uzupełnia funkcja edukacyjna omawianego kompleksu, realizowana za sprawą udostępnionych licznych ścieżek edukacyjnych oraz prowadzonych w plenerze lekcji i spotkań o tematyce ekologicznej.

Łącząc walory edukacyjne z wypoczynkiem miejsce to daje możliwość spędzania wolnego czasu zarówno w sposób aktywny, korzystając z tras rowerowych, boisk, parku linowego czy ścieżek ekologicznych, lub pasywny, np. odpoczywając przy kawie i lodach. Być może to duże urozmaicenie w zagospodarowaniu terenu sprawia, że zainteresowanie tym miejscem ze strony mieszkańców Torunia stale rośnie.

Wyniki

Ważnym spostrzeżeniem jakie poczyniono dokonując ogólnej charakterystyki respondentów jest selektywny charakter przyciągania Barbarki. Jak wskazują wyniki wyższy od średniej status ekonomiczny i społeczny respondentów odnosił się do wszystkich grup wieku (ryc. 1).

Ryc. 1. Struktura wieku (A) i wykształcenia (B) respondentów

Fig. 1. Age structure (A) and level of education (B) of the respondents

Wśród odwiedzających Barbarkę dominują osoby młode (71% poniżej 40 lat), z wykształceniem wyższym (53%) i średnim (33%), dobrze sytuowane materialnie (49% uzyskuje dochody pow. 2000 złotych brutto na 1 osobę w gospodarstwie domowym), oceniające swoją sytuację materialną jako dobrą (43,0%) i bardzo dobrą (8,9%). Te zaskakujące na pierwszy rzut oka wyniki można wyjaśnić uwzględniając dwie kwestie. Pierwsza z nich to demograficzny fakt, że tylko niewielką część stanowili respondenci w wieku poprodukcyjnym (około 10%), a wraz z wiekiem możemy spodziewać się spadku poziomu wykształcenia. Zatem wysoki udział osób młodych wpłynął korzystnie na uzyskany obraz. To jednak tylko w pewnym stopniu tłumaczy stwierdzoną specyfikę struktury wykształcenia i poziomu zamożności badanych. Zastaną sytuację lepiej objaśnia teza, że wraz ze wzrostem wykształcenia rośnie świadomość znaczenia wypoczynku, zwłaszcza aktywnego, w życiu człowieka. Przekłada się to na potrzebę czynnego spędzania wolnego czasu, w sprzyjającym dbałości o zdrowie, naturalnym otoczeniu, którą realizuje grupa z nadreprezentacją osób lepiej wykształconych. Potwierdza to wynik przeprowadzonych badań wskazujący, że analizowana populacja wyróżnia się wyższym od przeciętnego poziomem aktywności deklarowanym w odniesieniu do sposobów spędzania wolnego czasu poza urlopem i wakacjami. Zdecydowana część respondentów wypoczywa poza domem, blisko $\frac{1}{3}$ nawet poza miejscem zamieszkania. Relatywnie dobra sytuacja materialna to także dodatkowy czynnik ułatwiający poszukiwanie atrakcyjnych terenów do rekreacji, nie tylko w okresie urlopu, ale również w weekendy i na co dzień (po pracy lub szkole).

Przytoczone wyniki świadczą o selektywnym charakterze przyciągania tego typu miejsc. Interpretując je z perspektywy socjologicznej można przyjąć, że pojawienie się innowacji w postaci mody na wypoczynek (zwykle aktywny) w lesie inicjuje pewna grupa liderów.

Jednym z przyjętych zadań badawczych było znalezienie odpowiedzi na pytanie, jakie jest miejsce kompleksów leśnych w ogólnej strukturze odwiedzanych przez respondentów miejsc

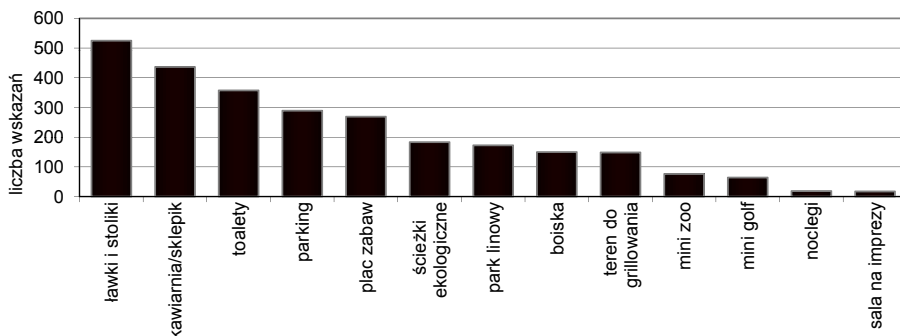
służących rekreacji. Anketowani zostali poproszeni o odpowiedź, czy korzystają lub korzystali z innych terenów wypoczynku poza Barbarką. 66,8% wskazało, że tak (8,6% stwierdziło, że nie, 24,6%, że bardzo rzadko) i wytypowało najczęściej odwiedzane (w przeszłości i obecnie) miejsca na terenie miasta i poza nim. Z deklaracji wynika, że zainteresowanie lasami położonymi w granicach miasta rośnie, zyskują jednak najbardziej zrewitalizowane tereny parkowe, przejmując funkcję rekreacyjną terenów zielonych zlokalizowanych na osiedlach, czy słabo zainwestowanych, wcześniej dość popularnych, fortów. Spośród miejsc położonych za miastem lasy znalazły się na trzeciej pozycji (po uzdrowisku Ciechocinek i atrakcyjnym kąpielisku Kamionki) wśród najchętniej odwiedzanych miejsc. Warto dodać, że tylko w tym przypadku pojawił się istotny wzrost liczby wskazań (znacząco więcej osób korzysta z lasów za miastem obecnie niż w przeszłości).

Sama Barbarka, jak wynika z badań, to teren znany dużej liczbie mieszkańców Torunia (39,1% zna go od dzieciństwa, a 22,1% odwiedza od urodzenia). Nie sposób jednak dostrzec, że zainteresowanie wypoczynkiem w tym miejscu znacząco wzrosło. 71,1% respondentów przyjeżdża na Barbarkę od mniej niż 10 lat (57,1% od mniej niż 5 lat). Należy wspomnieć, że zmiany w infrastrukturze pojawiły się tu po 2004 roku, gdy powołano do życia Szkołę Leśną na Barbarce. Napływ wypoczywających to z jednej strony rezultat atrakcyjnego zagospodarowania terenu, z drugiej zaś wynik wspomnianych wyżej nowych trendów obserwowanych w rekreacji. Spostrzeżenie to potwierdza rozkład odpowiedzi na pytanie „co skłania ludzi do wyjazdów za miasto?”. Zdecydowanie największa grupa badanych wybrała odpowiedź, że jest to potrzeba wypoczynku na łonie natury (31,5%) oraz potrzeba dbania o zdrowie i kondycję fizyczną (14,7%). 12,3% stwierdziło, że rośnie liczba ciekawych miejsc rekreacji, co zachęca do wypoczynku poza domem, a tyle samo zauważyło, że znaczenie w tym przypadku ma łatwość podróżowania własnym środkiem lokomocji.

Jak pokazują badania las może stanowić dobre miejsce wypoczynku (także w formie aktywnej) nie tylko w sezonie letnim. Nieco ponad połowa respondentów deklaruje, że odwiedza Barbarkę przez cały rok. Wśród nich co czwarta osoba powyżej pięćdziesiątego roku życia przyjeżdża gdy tylko ma wolny czas w tygodniu, wśród młodszych badanych tak częste wizyty deklaruje jedynie około 15% wszystkich respondentów. Przyjeżdżający na Barbarkę sezonowo („tylko gdy jest ciepło”) także najczęściej wymieniają wizyty w tygodniu (średnio 14,4% ogółu badanych), jednakże spora grupa wskazuje pobyt prawie we wszystkie weekendy (10,8%) i raz w miesiącu (11,2%).

Częstotliwość przyjazdów na Barbarkę warto interpretować w zestawieniu z deklarowanym celem przyjazdu. Osoby preferujące bierny wypoczynek (nieco wyższy odsetek młodych, poniżej 30 lat) organizują spotkania, głównie towarzyskie, przy grillu (11,5% ogółu badanych), wybierając weekendy w ciepłych miesiącach. Z kolei respondenci traktujący Barbarkę jako miejsce spacerów (znacznie częściej seniorzy) przyjeżdżają nie tylko w weekendy ale również często w tygodniu, gdy tylko mają wolny czas, niezależnie od pory roku. W niektórych przypadkach cel pobytu bardzo silnie wiąże się z wiekiem respondentów, np. spośród osób poniżej 30 lat znacznie mniej przyjeżdża z dzieckiem na plac zabaw, niż z grupy wiekowej 30-49 lat. Aktywny wypoczynek w parku linowym nieco częściej wskazują młodszy respondenci, choć wśród kategorii do 49 lat nie są to duże różnice. Osoby starsze, powyżej 50 lat, co rozumiały, są mniej zainteresowane tą formą spędzania wolnego czasu. W tej kategorii wiekowej istotnym deklarowanym celem pobytu na Barbarce jest, obok spacerów, udział w festynach, wypoczynku biernym i zabawach z dziećmi oraz udział w niedzielnym nabożeństwie, co nie było tak

często wskazywane przez młodszych respondentów. Deklarowany cel wizyty w pełni współgra z najczęściej wykorzystywaną infrastrukturą (ryc. 2).

Ryc. 2. Najczęściej wykorzystywana infrastruktura Szkoły Leśnej na Barbarce
Fig. 2. The most frequently used infrastructure in Szkoła Leśna na Barbarce

Podsumowanie

Reasumując wyniki przeprowadzonych badań warto podkreślić, że tereny leśne wydają się zyskiwać na znaczeniu w strukturze miejsc pożądaných do realizacji potrzeb aktywności i wypoczynku. Przyczyn tego faktu należy upatrywać w kilku obszarach:

- w większym uświadamianiu potrzeby aktywnego wypoczynku w zdrowym otoczeniu,
- we wpływie nowych trendów kształtujących zachowania turystów i rekreatantów (wzrost znaczenia turystyki indywidualnej, upowszechnianie postaw proekologicznych, potrzeba „powrotu do natury”),
- we wzroście atrakcyjności terenów leśnych, które dzięki nowoczesnej infrastrukturze mogą służyć realizacji różnych form wypoczynku, elastycznie dostosowując się do wymagań grup o odmiennych potrzebach i preferencjach.

Szkoła Leśna na Barbarce za sprawą skutecznego połączenia walorów naturalnych lasu z nowoczesną, sprawnie zarządzaną infrastrukturą i bogatą ofertą turystyczno-rekreacyjną (kulturalną, edukacyjną) wydaje się dobrym przykładem kompleksu leśnego odpowiadającego potrzebom mieszkańców miasta. Przyciąga ich atrakcyjną formą, by angażować w różne rodzaje aktywności, także te kształujące właściwe postawy wobec środowiska. Być może ta kolejność nie jest kwestią przypadku.

Literatura

- Gólos P. 2010. Społeczne znaczenie publicznych funkcji lasu – pożądaný dla rekreacji i wypoczynku model drzewostanu i lasu. *Leśne Prace Badawcze*, Vol. 71 (2): 149-164.
- Gólos P., Janeczko E. 2002. Las i jego funkcje w opinii Polaków. *Badania opinii publicznej OBOP*. [W:] Modelowe zagospodarowanie lasu dla rekreacji i wypoczynku w wybranych LKP – badania opinii publicznej. Dokumentacja naukowa Inst. Bad. Leś., Warszawa.

- Gołos P. et al. 2002. Opracowanie i praktyczne sprawdzenie koncepcji zrównoważonego rozwoju leśnictwa wielofunkcyjnego w regionie uprzemysłowionym. IBL, Warszawa.
- Gołos P., Zaperty E., Kaliszewski A., Laskowska K., Geszprych M., Hildebrand R. 2004. Gospodarka leśna na terenach zurbanizowanych. IBL, Warszawa.
- Grzelak-Kostulska E., Hołowiecka B. 2012. Wpływ sieci społecznych na aktywność rekreacyjną na przykładzie odwiedzających toruńską Barbarkę. (W:) Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 699, seria Ekonomiczne Problemy Usług nr 84: Popyt turystyczny. Konsumpcja – segmentacja – rynki, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin: 33-42.
- Grzelak-Kostulska E., Hołowiecka B. 2012. Recreation of seniors in suburban zone of Toruń. (W:) Siwiński W, Pluta B. (red). Teoria i metodyka rekreacji ruchowej w świetle aktualnych badań, Poznań: 397-407.
- Jagemann H. 2004. Sport i rekreacja w koncepcji zrównoważonego rozwoju. W: Problemy zrównoważonego rozwoju turystyki, rekreacji i sportu w lasach. Warszawa: 59-65.
- Janecko E. 2002. Środowiskowe i społeczne uwarunkowania rekreacyjnej funkcji lasów Mazowieckiego Parku Krajobrazowego Praca doktorska, Katedra Użytkowania Lasu, SGGW, Warszawa.
- Kurda W. 2013. Funkcja turystyczna i rekreacyjna Lasów Lublinieckich. Stud. i Mat. CEPL w Rogowie, 34 (1): 189-198.
- Krzymowska-Kostrowicka A. 1997. Geoekologia turystyki i wypoczynku. Warszawa, PWN.
- Meyer B. 2011. Tereny leśne Szczecina jako obszar aktywności turystycznej i rekreacyjnej mieszkańców. Stud. i Mat. CEPL w Rogowie, 28 (3): 207-212.
- Paschalis-Jakubowicz P. 2004. Las jako przedmiot poznania. W: Polskie lasy i leśnictwo w Europie. CILP, Warszawa: 127-136.
- Paschalis-Jakubowicz P. 2005. Lasy i leśnictwo polskie w Unii Europejskiej – oczekiwania i niepokoje. W: Społeczny wymiar lasów. CILP, Warszawa: 53-67.
- Zając S., Gołos P. 2009. Opracowanie metody delimitacji funkcji lasu oraz zasad wielofunkcyjnej i zrównoważonej gospodarki leśnej na przykładzie LKP Lasy Warszawskie.
http://www.mos.gov.pl/g2/big/2009_12/21fa01c2c4295607a0da825ccec59fd9.pdf

Elżbieta Grzelak-Kostulska, Beata Hołowiecka

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Wydział Nauk o Ziemi

grzelak@umk.pl, b_holow@umk.pl